

Prof. PhDr. Jiří Frajdl, CSc.

Krise nacistického režimu v roce 1944 a SNP

Studijní texty

Krise nacistického režimu

Při komplexním hodnocení Slovenského národního povstání nelze opomenout mezi národní situací, především skutečnost, že nacistické Německo se dostalo do vojenské, diplomatické a politické krize, což poznamenalo celý jeho režim i spojenecké svazky fašistických států spojených řadou smluv s Německem a mocenským centrem kolem Adolfa Hitlera.

První krizová situace se vyvinula v Itálii, kde král Viktor Emanuel pochopil, stejně jako italská vládnoucí třída, že fašistický režim není perspektivní a Itálie nebude na straně vítězů. Italská vojska byla poražena v Africe a na sovětské frontě. V Turíně proběhla velká stávka, v červenci se vylodili Spojenci na Sicílii a policejní i zpravodajské orgány předvíдалy revoluci radikalizovaných mas. Obavy z protifašistického povstání přiměly krále, církev, generalitu a průmyslově kruhy, aby se zbavili diktátora Benita Mussoliniho. 25. července 1943 vznikla nová monarchistická vláda, tvrdící, že není poznamenána neduhy a zločiny fašismu, 3. září 1943 oznámila kapitulaci. V tu dobu italští komunisté vytvořili ze šesti opozičních stran Výbor národního osvobození. Partyzánský boj se rychle rozšiřoval a podílelo se na něm i 300 Čechů a Slováků z vládního vojska a slovenské technické divize v té době nasazených v Itálii.

Nacistické Německo bylo v roce 1943 ještě natolik silné, že okamžitě obsadilo střední a severní Itálii a organizovalo Mussoliniho loutkový režim republikánského fašismu. 13. října 1943 si lid vynutil vyhlášení války Německu. Italské události a pokračující porážky německých vojsk zejména na východní frontě byly vážným varováním vládnoucím třídám ve Finsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a na Slovensku. Ty se najednou chtěly vyvázat ze spojeneckých svazků s Hitlerem a perzekuce a teror proti komunistům do určité míry polevil. Demokratické síly hledaly spojení ke komunistům, vládní garnitura se chovala alibisticky. Částečně to urychlilo další vývoj pozitivním směrem.

Maďarská armáda se po boku Německa zúčastnila války proti SSSR, ale u Voroněže a na dalších místech fronty přišla o 150 000 mužů. Proněmecké nadšení rychle mizelo a ministerský předseda hrabě Kallay vyslal zpravodajce ke Spojencům, aby zjistili, za jakých okolností by mohla Budapešť vystoupit z války. Po zkušenostech z Itálie rychle zasáhl Adolf Hitler. 19. března 1944 německé vojsko okupovalo Maďarsko a do čela vlády byl dosazen generál Sztójay, spolehlivý pomocník nacismu. Situace na frontě se stále zhoršovala a sám admirál Horthy se ujal iniciativy. V tu dobu byl ovlivněn dvěma informacemi, státním převratem v Rumunsku a Slovenským národním povstáním, proto přes povstalecké Slovensko vyslal zpravodajská tykadla také do Moskvy. Horthy odvolal proněmeckého generála a jmenoval sobě oddaného generála Lakatose a vyjednával tajně se Spojenci a doma hledal cestu k antifašistickým silám uvnitř své země. Jeho lidé jednali s komunisty, malorolnickou stranou a se sociálními demokraty. 15. října 1944 nařídil maďarské armádě, aby přerušila boj na východní frontě. Maďarská pátá kolona, představovaná fašistickou stranou Šípových křížů a německá vojska v Maďarsku se po krátkém boji zmocnila hlav-

ního města, izolovala hlavu státu a rozpoutala teror proti protifašistickým organizacím. Tisíce lidí byly popraveny a židovské obyvatelstvo k vyhlazení do koncentračních táborů. Režim Šípových křížů zůstal spojencem Německa až do konce války a zbytky maďarských divizí ustoupily na Moravu a do východních Čech, kde byly v květnu 1945 odzbrojeny také zásluhou bojovníků českého národního povstání. Také v Maďarsku se podařilo nacistickému režimu zvládnout situaci, ale krizový vývoj tím nebyl potlačen, pokračoval na dalších místech. Především v Jugoslávii se rozhořela partyzánská válka do velkých rozměrů a ani albánská divize SS a chorvatské fašistické jednotky, vedle německé, maďarské a bulharské, nějaký čas také italské armády nebyly schopny národně osvobozovací boj zastavit.

Německá generalita byla vlastní zpravodajskou službou informována podrobně o krizové situaci v Itálii, s předstihem i o vývoji v Maďarsku, hlásila rostoucí odpor ve Francii a pošilhávání Finska, Rumunska a Bulharska po možnosti vystoupit ze spojeneckých svazků s Třetí říší. Také odborné znalosti celkové strategie jasně ukazovaly, že Berlín již válku nemůže vyhrát. Krize nacistického režimu se projevila v samotném středu německé mocenské sféry. 20. července 1944 se plukovník Claus Schenk von Stauffenberg pokusil o atentát na Adolfa Hitlera. Byl to přesvědčivý projev krize nacistického režimu. Zasvěcená skupina spiklenců předpokládala po Hitlerově smrti uzavření míru, ukončení války, ale část spiklenců neměla ve všech směrech pozitivní program. Mnozí se domnívali, že dosud totálně neporažené Německo by si mohlo ponechat územní zisky, ke kterým přišlo tzv. „mírovou“ cestou, tedy před zahájením druhé světové války. Německu podle jejich představ mělo zůstat Rakousko a protektorát Čechy a Morava. Atentát se nezdařil a sami němečtí historikové přiznávají, že je velkou neznámou, jaký režim a jaké výsledky by přinesla nehitlerovská vláda. Nacisté krizový stav řešili okamžitou popravou 211 mužů a žen zasvěcených do atentátu, zatčením dalších 7 120 osob, z nichž do konce války bylo ještě několik stovek zavražděno a utužením perzekučních opatření. Jen za rok 1944 nacistické soudy vynesly 5 200 rozsudků smrti nad německými státními příslušníky. Počet celkem usmrčených antifašistů, partyzánů, zajatců, politických vězňů, Židů apod. přesáhl 1 320 000 obětí. A to byl jen rok 1944. Pokud se mezi odpůrci Hitlera s proněmeckou orientací uvažovalo o osudu českého pohraničí, převládl názor, že mnichovský diktát bude nadále platit a toto území zůstane Německu. O Slovensku se mýnilo, že zůstane malým, slabým vazalským státem. I z tohoto hlediska je vhodné vidět jeden z významů slovenského povstání. Přihlásilo se k myšlence československého státu. Nic na tom nemění skutečnost, že atentát se nezdařil a německý lid ze své iniciativy neukončil válečné běsnění již v roce 1944, v době krize nacistického mocenského systému.

Nacistický teror měl preventivně působit i na spojence Německa. Hitler byl také podrobně informován o tendencích vedoucích k opuštění spojeneckých závazků a jejich touze vystoupit z války. Odpor protinacistických sil propojený s protiněmeckým bojem vyvěral ze samé podstaty jejich programových cílů. Ani popravy německých atentátníků nemohly a také nezastavily jeho aktivity a angažovanost. Specifickým rysem ve Finsku, Bulharsku, Rumunsku i na Slovensku, stejně jako předtím v Itálii a v Maďarsku, byl jistý podíl dosud kolaborujících a pronacistických vládnoucích sil, když viděly bezvýchodnost situace a potápějící se loď německého imperialismu. Nechtělo se jim sdílet společný osud a tak se také aktivizovaly ve vývojové tendenci opustit Adolfa Hitlera.

Krize jeho režimu pokračovala a 1. srpna 1944 vypuklo povstání ve Varšavě. Pozitivní síla povstání byla v jeho protiněmeckém a protinacistickém programu. Současně měla posílit pozice exilové vlády v Londýně, kde však byla stále ještě silná

tradice sanačního režimu a to nebyl režim demokratický. Adolf Hitler bystře pochopil uvedený aspekt a dovolil, aby s vojáky Bóra-Komorowského bylo zacházeno jako se zajatci podle mezinárodních pravidel, ale trval na masakru varšavského lidu a na hmotném zničení Varšavy. Měla to být výstraha, aby ani v jiné zemi nemyslel nikdo na vzpouru.

Krizový rozpad německého bloku se zastavit nedal. V Rumunsku se 1. června vytvořil z iniciativy komunistů Demokratický blok, ve kterém byla také sociálně demokratická strana, strana liberální a strana národně rolnická. Demokratický blok navázal spojení s králem a generalitou a 23. srpna 1944 byl diktátor generál Antonescu svržen. Krize tedy pokračovala. Dne 29. srpna 1944 začalo také Slovenské národní povstání.

Ve Finsku se také dosud vládnoucí garnitura obávala důsledků prohrané války. Generál Mannerheim v srpnu 1944 vystřídal dosavadního prezidenta Rytiho a 19. září uzavřel příměří se Sovětským svazem. Německá vojska musela Finsko opustit. Krize pokračovala.

Dalším spojencem odpadlým od Německa bylo Bulharsko. Krizová situace byla řešena státním protifašistickým převratem z 3. a 9. září 1944. K tomu ještě podotknutí – před vstupem spojeneckých vojsk do Paříže vypuklo v hlavním městě Francie protiněmecké a protinacistické povstání a Pařížané se také nemazlili s německými okupanty. Revoluční situace tu byla ještě vyhraněnější, než v květnu 1945 v Praze. Krize nacistického systému v Evropě v roce 1944 byla zřetelná, nicméně Německo dokázalo rok 1944 překonat, i když bez řady spojenců a protahovalo válku až do hořkého konce. V Německu nedošlo k tomu, co se odehrávalo v Itálii, Polsku, na Slovensku, Maďarsku, Bulharsku, Rumunsku a v Jugoslávii. Nelze se divit, že potom tíha porážky dolehla na Němce a Německo jako celek.

Předvečer slovenského povstání

Období před povstáním bylo limitováno mezinárodní situací, porážkami nacistických armád na východní, jižní a západní frontě a také po stránce vnitropolitické hlubokým procesem kompromitace slovenského vazalského fašistického režimu. Vazalského režimu proto, že vznikl a působil z iniciativy nacistického Německa a zanikl ve stejnou dobu, kdy bylo hitlerovské Německo poraženo. Úpadek autority slovenské vlády byl nutným předpokladem pro povstání. Slovenský stát při svém vzniku vyvolal značné očekávání a iluze. Záhy však přišlo rozčarování, zachycující v rozdílné intenzitě třídy a společenské vrstvy slovenského státu. Jedna část Slovenské lidové strany se již za pomnichovské republiky orientovala na sanační Polsko, sympatické také katolickou orientací a protičeskými postoji. Adolf Hitler přiměl Slovensko, aby získalo nechvalnou čest, že spolu s Německem smělo v roce 1939 zahájit druhou světovou válku. Slovenská armáda se podílela na boji proti křesťanskému Polsku, stejně jako na zápase s ateistickým Sovětským svazem. Bojovou morálku slovenských vojáků měla posílit pomoc německým jednotkám, také útvarům SS, při popravách civilního obyvatelstva, při vypalování vesnic, eskortách zajatců apod. Křesťansky orientovaní slovenští vojáci na vlastní oči viděli, jak se popravované ženy i děti modlí, jak se křížují, byť pravoslavným způsobem. Jejich morálka očividně klesala. Našlo se i několik důstojníků a vojáků, kteří odmítli podílet se na popravách civilních osob a museli být poslání zpět na Slovensko.

Genocidní zacházení slovenského fašistického režimu s Židy a s romským obyvatelstvem také působilo na morální stav těch slušnějších a kulturně vyspělejších Slováků. Nacisté dokonce přišli s požadavkem, aby se Slovensko zbavilo 89 000 Židů a slovenská vláda se nejen podvolila, ale ještě za jejich likvidaci Němcům platila. Na práci do Německa nejprve dobrovolně, později z příkazu, odešlo na 200 000 dělníků, kteří v době masivního bombardování utíkali domů a na 5 300 jejich životů bylo zmařeno. Německo si na Slovensku také vypůjčovalo a koncem války dlužilo Slovensku 2,5 miliard korun, nehledě na zlodějský poměr slovenské koruny k marce v poměru 12:1. Znamenalo to inflační rozvrat slovenské měny. Následné škody na Slovensku dosáhly 114,5 miliard korun a zasvěcené finanční kruhy o tomto vývoji věděly již v roce 1944. Němci ještě do roku 1944 odvěkli ze Slovenska 3 500 vagónů nejrůznějšího strojového zařízení.

Autorita slovenského režimu utrpěla, když 16. června 1944 byla Bratislava bombardována spojeneckým angloamerickým letectvem a kdy byly zničeny rafinérie nafty v Dubové, i když se s nimi počítalo pro zásobování povstání.

Také všeobecná korupce podemlela autoritu bratislavské vlády. Sám Jozef Tiso v roce 1943 konstatoval, že mnozí funkcionáři si ze státu a strany udělali „dojnu krávu“: „Funkcionáři jsou sobci, nemyslí na lid, ale jen na sebe.“ O korupci se vědělo, ale nebylo čím ji léčit. Od roku 1943 rostl nebyvalou měrou tak alibismus, neboť se obecně cítilo, že Německo válku nevyhraje. Alibismus pronikl do armády, justice, policie, četnictva, do Hlinkovy strany, všude. Typický byl postřeh slovenského důstojníka o náladě dvou slovenských divizí, které měly otevřít průchod sovětským jednotkám na Dukle: „Není tam bojová morálka, vládne tu alibismus, Slováci nechtějí bojovat za Němce, ale ani proti nim. Nevědí, zda mají Rudou armádu vítat, či se strachovat za činy spáchané na sovětském území.“ Nelze se divit, že uvedené divize svůj úkol nesplnily, nepokusily se vůbec průsmyk obsadit a nechaly se od německé armády odzbrojit v akci nazvané „Sběr brambor“. Jen jednotlivci a malé skupiny se připojili k povstání. Byl to jeden z neúspěchů povstání a znamenalo to potom dlouhé dobývání karpatských hor a krvavé oběti na straně osvoboditelů.

V předvečer povstání je také vhodné analyzovat postoj samotné slovenské armády i plány a záměry zahraničního a domácího odboje. Alibismus pronikl i do vedení armády a generál Čatloš, ministr obrany, tajnou cestou dával sovětské zpravodajské službě najevo, že by mohl organizovat vojenský puč a přejít na stranu Sovětského svazu. Nevyvolalo to nadšení, spíše kritickou otázku, zda fašistický stát je schopen takovou věc úspěšně realizovat. Nenajdou se v této armádě konfidenti nacistických agentur a neprozradí celou záležitost? A je vůbec žádoucí se kompromitovat s fašistickým režimem, když uznáváme kontinuitu Československa a prezidenta Beneše s nímž máme spojeneckou smlouvu? Nelze pochybovat, že ve slovenské armádě, ale i ve státním aparátu, dokonce ve vládě, u policie a četnictva, bylo hned několik agentů, řízených z Německa. Také Jozef Tiso, slovenský prezident, dělal v předvečer povstání nabídky v tom smyslu, že slovenský lid by se neměl starat o mezinárodní dění, o politiku velmocí a nesať do oblasti, kde nemá vliv. Má a může se však přizpůsobit. Ještě překvapivější výroky bylo možno slyšet z úst Alexandra Macha o možnosti začlenit Slovensko jako samostatný stát do Svazu sovětských socialistických republik. Upozornil na to slovenský historik Ivan Kamenec ve své publikaci „Slovenský stát“ (vyd. v roce 1992). Pochopitelně ani podobná nabídka nemohla být akceptována. Zůstaňme však u slovenské armády. 14. 7. 1944 oznámil ústy generála Heliadora Píky také prezident Edvard Beneš z exilu, že je připraven plán na státní převrat za pomoci slovenské armády, kdy dvě divize otevrou průchod Karpaty. Již tehdy generál G. S. Žukov upozornil na nutnost přihlídnout ke stavu morálky

slovenské armády a k celkové situaci v taktickém i strategickém směru. Generál Čatloš nabízí vojenský puč, prezident Beneš vojenský převrat. Má prezident slovenskou armádu pod skutečnou kontrolou, pod velitelskou pravomocí? Spíše tam měl několik důvěrníků, zapálených myšlenkou čechoslovakismu. Sovětské velení mělo jen kontrolu nad partyzánskými jednotkami, ve kterých byli komunisté a ti uváděli, že situace se rychle radikalizuje a může vyústit v povstání s revolučním charakterem. Sovětské vedení pochopitelně vsadilo na spolehlivost, na již ověřené zkušenosti z partyzánských hnutí, schopných v souladu s úderem sovětských vojsk zasazovat německé armádě účinné údery. Současně je i pravda, že zvyšovaná aktivita partyzánů na Slovensku připoutávala pozornost německého gestapa, bezpečnostní služby, německé armády, vedení jednotek SS. K. H. Frank v Praze měl jedny z prvních informací o vývoji na Slovensku a také měl prvenství v organizování protipartyzánských a protipovstaleckých akcí, realizovaných z narychlo sestavených německých sil v protektorátu. Měl vážné obavy, aby se povstání nerozšířilo do Čech a na Moravu. Dal uzavřít hranice se Slovenskem a přechod hranic trestal trestem smrti. Zasloužil si proto uznání Adolfa Hitlera i Heinricha Himmlera.

Slovenské vládnoucí kruhy a jejich diplomatický sbor v roce 1944 dospěly k úvahám, jak zachovat vazalský režim a domnívaly se, že by bylo možno obnovit něco jako byla Malá dohoda – spolek ČSR, Jugoslávie a Rumunska ve fašistické modifikaci, tedy Slovensko – Rumunsko – Chorvatsko. Přemýšlelo se i o nějaké podunajské federaci a že by se snad svazek katolických států – Bavorsko, Rakousko, Slovensko, Maďarsko – vyvázal z podmínek vojenské porážky. Berlín o takové kombinaci neměl zájem a nenechal si z rukou vytrhnout iniciativu v diplomatické a vojenské angažovanosti ve východní Evropě. Na jaře 1944 navštívil Jozef Tiso Adolfa Hitlera v Německu, hledal pomoc a útěchu. Během návštěvy se jakoby nechtěně vynořila i otázka separátního míru Německa se západními spojenci, kdy by všechny německé divize ve Francii a v severní Itálii mohly být nasazeny proti Sovětskému svazu a slovanský stát by snad udržel vazalský vztah k Německu. Adolf Hitler jen připomenul, že by se tak mohlo stát jen tehdy, kdyby angloamerické síly k tomu byly přinuceny ráznou ofenzívou, která by je zatlačila opět k mořskému břehu. Jinak to nepřipadalo v úvahu a Německo by nemohlo diktovat své podmínky. Na tomto místě jen uvedeme, že Spojenci se vylodili ve Francii 6. června 1944 a německá ofenzíva v Ardenách se uskutečnila až 16. 12. 1944, ale nebyla ve strategickém směru úspěšná, i když vyvolala krizovou situaci. Tehdy britský ministerský předseda požádal J. V. Stalina o pomoc (6. ledna 1945) a sovětská armáda o týden urychlila své útoky na východní frontě a Hitler neměl žádné volné divize, která by mohl ze sovětské fronty stáhnout na západ. To ovšem byla situace pro slovenskou vládu zcela beznadějná. Slovenský vazalský režim se nedal zachránit ani po dočasném zatlačení povstaleckých sil do hor v říjnu 1944.

Slovenské národní povstání

Velké protifašistické povstání na Slovensku vzplanulo 29. srpna 1944 a potvrdilo skutečnost, že v toto roce prožíval nacistický systém v německém i evropském měřítku krizovou situaci. Škoda jen, že nebyla využita ke koordinovanému úderu. Stačí připomenout, že právě nezdařená převratová akce v Maďarsku umožnila nástup německých sil proti slovenskému povstání z jižních, maďarských hranic, kde již nebylo dost záloh k zastavení jejich postupu. Fašistické síly, Šípové kříže v Maďarsku, zneumožnily úspěšné propojení partyzánského hnutí se státním převratem v Rumunsku,

záhy i v Bulharsku se Slovenským národním povstáním. Německé síly na Balkáně by se ocitly ve velmi nežádoucí situaci.

Slovenské povstání bylo organickou součástí národně-osvobozovacího zápasu. Připravila ho Slovenská národní rada spolu s vojenským ústředím, do kterého se zapojili vojáci nesouhlasící s bratislavským fašistickým režimem, vedení podplukovníkem Jánem Golianem.

Hlavní cíl povstání ve strategickém rozměru spočíval v osvobození Slovenska v součinnosti s Rudou armádou a obnovení Československa na nových sociálních a národnostních základech. Tak to formulovala již Vánoční dohoda v roce 1943, vzniklá rovněž z iniciativy slovenských komunistů. A tak si přímo symbolicky můžeme připomenout, že při vzniku československého státu v říjnu 1918 se moc nového státu šířila z Prahy směrem na východ, do Bratislavy, Košic, Prešova, Užhorodu a Mukačeva. Nyní, v roce 1944, se československá vlajka vyvěšovala z východu, od Dukly a ze středního Slovenska na Moravu a do Prahy. Dukla a slovenský zápas otevřely cestu k obnově Československa. Východní Slovensko se v té době stalo týlem německé armády, o to větší byl vojenský význam povstání. Vzniklo v zázemí a v územním obklíčení, nicméně po dva měsíce vázalo německé síly, přerušilo dopravní spoje do Rumunska a na východní frontu, což ulehčilo postup Rudé armády do východního a severního Maďarska. Povstání propuklo v okamžiku, kdy německá armáda se souhlasem vazalského fašistického režimu, okupovala Slovensko a sovětské velení okamžitě zahájilo Karpatsko-dukelskou operaci na pomoc povstání. Účelově zaměřeným dnešním kritikům sovětské pomoci je nutno připomenout skutečnost, že na scéně karpatského oblouku nebyla jen sovětská armáda, ale také ještě kontaktní německé síly. Ty sice již nemohly válku vyhrát, ale v dílčích úsecích fronty ji mohly ještě prodlužovat. Stačí vzpomenout německou ofenzívu v Ardenách, kdy i americká armáda musela dočasně ustoupit a zaplatila to rovněž ztrátami na životech. Základní příčinou těžkých bojů v obtížném terénu bylo selhání dvou východoslovenských divizí, které měly obsadit, ale neobsadily Dukelský průsmyk. Jinak by sovětské divize i československé jednotky prošly mnohem snáze a rychleji.

Slovenské národní povstání – reálný průběh

V polovině srpna 1944 si sovětské hlavní velení uvědomilo, že lze rychlým postupem polskou a maďarskou nížinou obklíčit horský masiv na Slovensku postupem z jihu a severu, ušetřit lidské životy při dobývání nesmírně obtížného terénu. V paměti byly i vzpomínky na první světovou válku, kdy ruská armáda krvácela na horských hřebenech Karpat.

Sovětské divize, oslabené v předchozích bojích měly často jen 5 500 až 6 000 vojáků, německé divize disponovaly ve stejnou dobu 10 000 až 11 000 mužů, což dokazují německé prameny. Obrana vždy umožňuje ušetřit nějaké lidské zdroje, útok vyžaduje několikanásobnou převahu sil. 26. srpna 1944 měl 1. ukrajinský front přejít dočasně do obrany, doplnit stavy bojových svazků, naplnit sklady potravin, střeliva, pohonných hmot apod. Bez toho by se nedal organizovat další postup.

Na Slovensku vypuklo povstání a již 29. srpna čs. vyslanec v Moskvě požádal o pomoc. Krátce na to dostal J. V. Stalin informaci, že na sovětskou stranu přelétla skupina slovenských letadel a mezi důstojníky je také plukovník Viliam Talský, který nabídl dvě východoslovenské divize k otevření karpatských průsmyků s možností uskutečnit vstřícný úder směrem na Krosno ke spojení s Rudou armádou. Za této

situace bylo možno proniknout na Slovensko během pěti dnů. K tomu je možno podotknout, že i nacisté počítali, že zákrok proti povstání nebude vyžadovat více jak čtyř až pět dnů.

Bezprostřední úkol pomoci Slovenskému národnímu povstání dostala 38. armáda zesílená 25. tankovým, 1. gardovým jezdeckým a 1. čs. armádním sborem posíleným příslušným letectvem, dělostřelectvem, ženijními oddíly apod. Počítalo se s operační hloubkou 95 km. Potom by musel následovat další přísun záloh. Celkem mělo sovětské velení k dispozici 246 000 vojáků, 5 140 děl, 322 tanků a 1 165 letadel. Německá zpravodajská služba uváděla, že na polské straně Karpat zaznamenala přítomnost jednotek z 36 divizí. Proti sovětským a československým vojskům stála 1. německá tanková brigáda a 1. královská maďarská armáda a sovětské informační zdroje uvedly, že je to na 300 000 vojáků, 3 250 děl a minometů, 100 tanků a samohybných děl a 450 letadel. Němci a Maďaři měli převahu jen v živé síle a značné potíže s přísunem záloh a střeliva. Po prvních dotykových bojích již 8. září vzplály tvrdé boje a 19. září pronikly útočící jednotky přes čs. hranice. Vojska 1. a 4. ukrajinského frontu hlásila, že likvidovala jednu německou divizi a u dalších pěti se odhadují ztráty na živé síle v rozsahu 50 až 75 %. Němci okamžitě stahovali do karpatského oblouku dalších deset divizí, které jim ovšem chyběly na jiných úsecích východní fronty. Samo německé velení uvádělo, že kdyby německé divize nepoutala karpatská fronta, mohlo nejméně osm divizí zasáhnout bezprostředně proti slovenskému povstání.

Mluvilo také o obavě, že kdyby sovětské divize pronikly na Slovensko, mohly by německá vojska ohrožovat z jižního boku, směrem do Maďarska. A na severu by podnikaly diverzní úder do Polska, do zázemí německé armády. Takovou situaci nechtělo německé velení připustit. Ruští vojenští historikové uvádějí, že v té době na karpatském směru sovětská armáda ztratila 21 000 mužů a dalších 89 000 bylo zraněno a někteří ještě zemřeli. Do sovětského zajetí padlo 31 360 německých vojáků.

Jaká byla síla slovenské armády připravené na povstání? Podle slovenských archivních fondů lze zjistit:

Před zahájením povstání bylo k dispozici 219 děl, 91 minometů, 1 540 těžkých a lehkých kulometů, 17 871 pušek, 130 samopalů, 6 558 pistolí, 30 tanků a samohybných děl, 42 letadel, 202 osobních aut, 525 nákladních aut, 63 speciálních aut a také na 6 000 koní. V posádkách, se kterými se počítalo pro povstání, bylo 38 000 mužů.

Německá výzvědná služba, také zásluhou Němců žijících na Slovensku, měla zpravodajský předstih. Již 15. srpna 1944 zařadila do slovenských divizí pod Karpaty své spojovací a tylové jednotky. Slovenské informační zdroje byly podřízeny a tím i kontrolovány důstojníky německé skupiny armád Severní Ukrajina. To však nebylo vše.

24. 8. 1944, tedy před vznikem povstání, měli Němci již plán na odzbrojení slovenské armády. Dovedně a rychle využili svých zkušeností z Itálie, kde byli postaveni před podobnou otázkou. Vznikly dvě modifikace, jedna s krycím názvem Kartoffelnernte ohne Prämie (sběr brambor bez prémie), kdy slovenské jednotky měly být odzbrojené, ale neinternované. Předpokládala se spolupráce se slovenskou vládou po stránce politické a ideologické. Podle akce Kartoffelnernte mit Prämien (sběr brambor s prémie) se počítalo s internací, se zajetím Slováků. 31. 8. 1944 začali Němci plánovanou akci realizovat a zasadili tím smrtelnou ránu povstání hned na samém začátku. Jen část letců unikla přeletem na sovětskou stranu, menší skupiny se probíjovány na střední Slovensko a posilovaly či dokonce vytvářely partyzánské oddíly.

Již 26. srpna 1944 Alexandr Mach, ministr vnitra slovenské vlády v Bratislavě, sděloval, že Německo bude okupovat slovenské území. 29. 8. to oznámil ještě ministr obrany generál Čatloš. 30. srpna prezident Jozef Tiso a generál Malár žádali Slováky o kolaboraci s německým okupačním vojskem. Tehdejší velitel slovenské povstalecké armády Ján Golian radiogramem burcuje východoslovenské divize „už tři dny jsme v boji s Němci a vy dosud ležíte v nečinnosti“. Nařídil, aby se 1. divize probíla do údolí Váhu a 2. divize měla proniknout do údolí Hronu. A přitom plukovník Viliam Talský sliboval sovětským generálům obsazení karpatských průsmyků. Vznikl tedy zmatek a nereálný odhad situace. Pokud mělo být povstání úspěšné, měly se povstalecké síly přesouvat k Dukle. Vypadá to, jakoby vojenské velení na středním Slovensku ani o pomoc nestálo a věřilo, že v klidu vyčká kolem Banské Bystrice až se k ní probouje sovětská armáda. Také generál Sergej Ingr z Londýna navrhoval zapojení dvou východoslovenských divizí do bojů ve středním Slovensku. Otálení a neakceschopnost slovenských důstojníků napomohla štábu „Heinrich“ zahájit odzbrojovací akci. Podílel se na tom 24. německý tankový sbor. 2. září mohl již hlásit uspokojivé výsledky v odzbrojování. To nebyl jediný úspěch. V noci z 1. na 2. září německý pluk Schill odzbrojil bez boje mnohonásobně početnější bratislavskou posádku. Záhy měla německá armáda a oddíly SS pod kontrolou všechny posádky, které se nepřipojily k povstání. Následky byly tragické. V důsledku uvedených událostí mělo velení 1. čs. armády na Slovensku k dispozici jen 16 praporů, 8 samostatných rot pěchoty, asi 200 děl a minometů, 24 lehkých tanků, 2 samohybná děla a 13 letadel.

Podívejme se nyní, co získali nacisté. Odzbrojením dvou východoslovenských divizí německá armáda získala 219 děl, 91 minometů, 130 samopalů, 30 tanků, 20 samohybných děl a 42 letadel a k tomu sklady střeliva a jiného materiálu. Německé divize na Dukle, okamžitě obsazené, nemusely řešit otázku zásobování dokonce ani v době, kdy přes střední povstalecké Slovensko nebylo možné využívat silniční a železniční spoje. Slovenské sklady je dotovaly. Tedy další těžká rána pro povstání, ale i pro sovětské jednotky obětavě se probíjející Karpaty.

To nebyl konec pohrom. Německá armáda získala kontrolu také nad sklady s výzbrojí tzv. Zápolné armády, která měla 253 důstojníků, 775 rotmistrů, 1 055 poddůstojníků a 45 973 mužů a pracovní oddíl 7 877 mužů. Jak víme, jen část se podílela na povstání. Němci získali pod kontrolu 74 900 pušek, 640 samopalů, 24 800 pistolí, 960 těžkých a 3 800 lehkých kulometů, 180 minometů, 80 protiletadlových děl, 440 děl různé ráže, 9 tanků, 2 samohybná děla a 23 letadel. Doplnili si tím vlastní zásoby, později menší část popustili Pohotovostním oddílům Hlinkovy gardy a oddílům tzv. Haššíkovy armády, organizované po povstání. Takové množství zbraní nebylo schopno dodat spojenecké letectvo z východu, ale ani ze západu. Povstalecká armáda měla potom nedostatek výzbroje a dokonce na jejím území došlo ke ztrátě skladišť. Při mobilizaci nastoupili nováčci a záložní vojáci a neměli čím bojovat. Na 3 700 mobilizovaných muselo být posláno domů, nebylo čím je vyzbrojit. Byli to příslušníci nejstarších ročníků. Přitom špatně organizovaná obrana a organizačně nezvládnutý ústup z již osvobozené Kvetnice znamenal nejen územní ztrátu, ale také velké materiální ztráty. V muničních skladech v Kvetnici se Němci zmocnili 40 000 nábojů, 10 000 ručních granátů, 181 těžkých kulometů, 632 lehkých kulometů, 373 pušek a 5 766 pistolí. Evakuace skladu nebyla vůbec řádně zajištěna. Slovenské povstání trpělo nedostatkem zbraní.

Pomoc ze sovětské strany sice uvedené ztráty vyrovnávala, ale rozhodně by bylo přijatelnější, kdyby žádné zbraně nepadly do rukou německých vojsk. První zásilka z SSSR došla v noci ze 4. na 5. září 1944, kdy 19 sovětských letadel přepravilo

40 protitankových pušek, 22 kulometů, 120 samopalů, 166 000 nábojů. V období od 5. do 17. září ještě dalších 603 samopalů, 329 kulometů, 174 protitankových pušek a 1 300 000 nábojů. Na naléhavé volání 4. a 5. gardový letecký sbor dopravil do 15. října dalších 2 000 pušek, 474 lehkých kulometů, 900 těžkých kulometů, 5 minometů, v celkové váze 796 tun. A to v době, kdy postupující sovětská fronta potřebovala zásobovat zbraněmi své divize. Výzbroj z SSSR přišla také pro partyzány. K 25. 10. 1944 jich bylo v evidenci 8 155. Do partyzánských oddílů vstupovali i sovětsí občané (3 000), což byla také pomoc povstání. Významnou pomoc poskytl povstání 1. čs. stíhací letecký pluk. Přiletěl 17. září s 21 stíhačkami a byl to světově ojedinělý příklad, že v zázemí německé armády působilo povstalecké letiště a operačně schopná letecká jednotka. Od 25. září na letiště Tri duby přiletělo 19 sovětských dopravních letadel, přivážejících jednotky 2. čs. paradesantní brigády v SSSR. Leteckou cestou do 17. října přistálo 1 739 výsadkářů a s nimi také 365 tun zbraní a střeliva. V roce 1944 předalo sovětské velení čs. armádnímu sboru 9 187 pušek, 5 065 samopalů, 520 kulometů, 410 děl a minometů, 35 tanků a samohybných děl. 28 transportérů, 25 letadel a 258 protitankových zbraní. To byla konkrétní a výrazná pomoc.

I po ztlačení povstání do hor pokračovala sovětská armáda v osvobozování Slovenska silami 4. a 2. ukrajinského frontu. K 1. lednu 1945 to byla síla sovětských, československých a rumunských vojsk v počtu 651 700 lidí, 9 910 děl, 453 tanků, 1 283 letadel. Na německé straně stálo 550 000 mužů, na 5 000 děl, 330 tanků a 680 letadel a výhoda obrany v horském terénu.

Sovětské informační zdroje uvedly, že koncem srpna 1944 přešlo z tisovské armády 42 000 vojáků v týlovém zařazení na stranu povstání 18 000 vojáků. Mobilizace zvýšila početní stav na 47 000 mužů. Ve své výzbroji měly povstalecké útvary 40 000 pušek, 1 500 lehkých a 200 těžkých kulometů, 200 samopalů, 160 děl a minometů, 12 tanků a 21 letadel. Při vpádu německých jednotek na Slovensko měli Němci asi 30 000 mužů, ale v dalších dnech přišly další posily – tanky, letadla apod. První německá hlášení odeslaná do Berlína počítala s tím, že jejich policejní akce bude do čtyř až pěti dnů úspěšná.

Vojenské velení povstaleckých vojsk se upnulo na obranu strategického trojúhelníku Zvolen – Banská Bystrica – Brezno. V zázemí německé armády, bez frontového dotyku se spojeneckou armádou, bylo nesmírně těžké uspět s defenzivní formou boje. Dokonce i partyzánské jednotky, jejichž největší cena byla působení v týlu nepřítele, se pod tlakem německých sil, ale i z vlastní iniciativy octly v obraně uvnitř uvedeného trojúhelníku. K boji na frontě nebyly však dostatečně připraveny a vyba-veny.

Podle neúplných zpráv ztratili okupanti 10 350 padlých, přišli o 60 tanků, 30 obrněných aut. Nic z tvrzení, že by Sovětský svaz odmítl pomoc není pravda, je nutno mít stále na vědomí, že dějiny nejsou výrazem jen jedné síly a strany. Výsledek je ovlivněn všemi, kteří jsou na scéně. Tedy i německou armádou.

Abychom mohli objektivně hodnotit slovenský přínos k protifašistickému zápasu, je vhodné vědět, že v roce 1939 tvořili Slováci 12,8 % příslušníků České a Slovenské legie v Polsku. 1. čs. divize ve Francii měla ve svých řadách 44,5 % slovenských příslušníků, v 1. čs. brigádě v Anglii bylo 14 %, u čs. jednotky na Středním Východě 16,1 %, v 1. brigádě v SSSR 10,2 %. V armádním sboru v SSSR 19,8 %, u 2. čs. paradesantní brigády v SSSR 70 %, u 1. smíšené letecké divize v SSSR dokonce 91 %. 5. 5. 1945 tvořili Slováci v západní armádě přišlé z Velké Británie 18,3 % mužstva. Do německého zajetí upadlo včetně povstaleckých vojáků z roku 1944,

celkem 17 100 slovenských vojáků a důstojníků. Československá armáda vytvořená v SSSR a doplňovaná na slovenském území až do května 1945 měla ve svých řadách 74 % Slováků. V čs. zahraničních armádách sloužilo během druhé světové války a ve slovenském povstání 97 270 Slováků, včetně partyzánů. K tomu je nutno přičíst na 3 000 příslušníků ilegálních organizací levicové a demokratické orientace. Slovenský stát přinutil, aby na straně fašistického bloku válčilo 71 073 Slováků a do roku 1944 jich 1 235 padlo, 2 224 zběhlo, 3 190 bylo zraněno a tím vyřazeno z fronty. Statistika za rok 1945 není k dispozici.

V závěrečném hodnocení je vhodné upozornit na základní problematiku slovenského povstání. Proběhlo a bylo součástí velké krize nacistického bloku, ale nepodařilo se sjednotit a usměrnit akce ve Francii (vylodění), povstání ve Varšavě, nezdařilý pokus o převrat v Maďarsku, úspěšný převrat v Rumunsku, Bulharsku a povstání na Slovensku. V tom selhala spolupráce v celoevropském měřítku. Na Slovensku ve stejném čase a ve stejné době probíhal státní převrat, jehož cílem byla obnova republiky a povstání zacílené perspektivně na nekapitalistický vývoj nového státu.

**Slovenské národní povstání bylo jednou z nejvýznamnějších
součástí zápasu za osvobození a obnovení společného státu
Čechů a Slováků – Československé republiky.**

Redakce: Ing. P. Rejř, CSc.

Připravil: dr. O. Tuleškov